

که مکه در زندگی مسلمانان بازی می‌کند و تأثیر گسترده‌آن برایمان و عمل مسلمانان کمک می‌کند.

ابراهیم موسی و ضیاء الدین سردار به‌طور قابل توجهی در ترویج و توسعه مطالعات الهیاتی در خصوص حج و زیارت سهم داشته‌اند. آثار این دو محقق، الگوی خوبی برای تأمل درباره‌ی رویکرد الهیاتی به حج است و می‌تواند الهام‌بخش آثار دیگر پژوهشگران باشد. ▶

منابع:

1. Coleman, S., & Eade, J. (2004). *The pilgrimage experience in contemporary secular society*. Equinox Publishing.
2. Smith, V. E., & Swatos Jr., W. H. (1992). *The anthropology of pilgrimage*. Greenwood Press.
3. Stausberg, M. (2008). "Pilgrimage and tourism: Convergence and divergence". *Tourism Recreation Research*, 33(3), 217-226.
4. Timothy R. Jensen. (2014). *Secular Pilgrimage: Sacred Journeys and Religious Landscapes*, Bloomsberry Publication.
5. McIntosh, I. S. (1997). "Pilgrimage as a spiritual journey: A critical analysis of the Concept of spiritual tourism". *Geo. Journal*, 42(1), 51-61.
6. Morinis, A. (Ed.). (1992). *Sacred journeys: The anthropology of pilgrimage*. Greenwood Press.
7. Sardar, Z. (2014). *Mecca: The sacred city*. London: Bloomsbury Publishing.
8. Moosa, E. (2008). *Ghazali and the poetics of pilgrimage: A comparative study of al-Ghazali and Ibn al-Farid*.
9. Moosa, E. (Ed.). (2013). *Pilgrimage: Islamic perspectives*.
10. Warfield, H. A. (2023). *Multidisciplinary perspectives on pilgrimage: Historical, current and future direction*. Pilgrimage Studies, Series 1.

پی‌نوشت

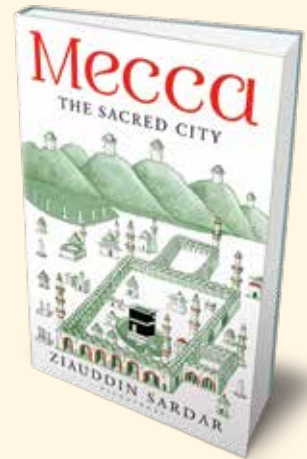
1. *Secular Pilgrimage* (Timothy, 2014).

معاصر در دوران معاصر، امکان تجزیه و تحلیل جامع‌تری از این پدیده را فراهم می‌کند. این کار به بررسی تحولات معنوی و تأثیر زیارت بر تجربیات معنوی فردی کمک می‌کند. به علاوه، دیدگاه‌های الهی می‌توانند به برجسته‌سازی نقش زیارت در شکل‌گیری و حفظ هویت مذهبی و رابطه بین زیارت و عقاید الهی بینجامند. با بذل توجه به نگاه الهیاتی در مطالعات زیارت در دوران معاصر، می‌توان به درک جامع‌تری از این پدیده دست یافت و همزمان با بُعد سکولار زیارت، از نگاه‌های این حوزه نیز غافل نماند. در ادامه آثار دو محقق معاصر مسلمان را مروری اجمالی می‌کنیم که در فضای بین‌المللی در حوزه الهیات زیارت قلم می‌زنند.

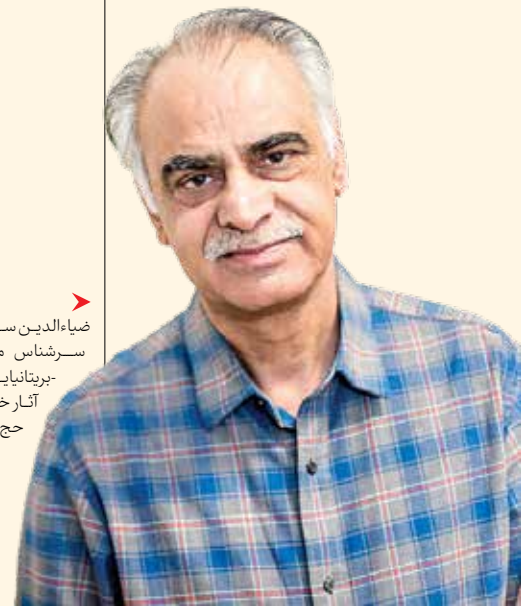
ابراهیم موسی، محقق برجسته در زمینه مطالعات اسلامی است و به‌ویژه تحقیقات خود را به الهیات حج معطوف کرده است. او در دانشکده مطالعات اسلامی دانشگاه نوتردام تدریس می‌کند و آثار بسیاری را در زمینه بررسی ارتباط حج با معنویت اسلامی نگاشته است. در تحقیقات موسی، حج، به‌عنوان یک سفر قلبی و روحانی معرفی می‌شود و تأکید بر این است که حج از آن‌جا که فراتر از سفر جسمانی است، باید به‌عنوان فرصتی برای رشد شخصی و توسعه معنوی بازاندیشی و تعریف شود.

ضیاء الدین سردار نیز محقق و نویسنده سرشناس مسلمان پاکستانی بریتانیایی است که بسیاری از آثار خود را در زمینه اسلام و حج نگاشته است. وی در کتاب مکه: شهر مقدس اهمیت الهیات حج در اسلام را بررسی می‌کند. در این کتاب، او به بررسی ابعاد تاریخی، فرهنگی و معنوی مکه، شهر مقدس در اسلام و محل برگزاری حج، می‌پردازد. سردار در تحقیقات خود از اصول الهی حج و اهمیت آن در زندگی مسلمانان سخن می‌گوید. سردار ضمن بیان تعریفی کلیدی از مراسم و عملکردهای مرتبط با حج، به نقش این مراسم در ایمان اسلامی توجه کرده و معانی نمادین و ارتباط آن‌ها را با ایمان اسلامی بررسی می‌کند. مکه: شهر مقدس این امکان را به مخاطبان می‌دهد تا از منظر الهیات، حج اسلامی را درک و فهم کنند و علاوه بر جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی این مراسم باشکوه، به جنبه‌های الهیاتی و معنوی آن هم توجه کنند. کتاب ضیاء الدین سردار به درک عمیق‌تر نقشی

▶ مکه شهر مقدس، ضیاء الدین سردار

نقطه نظر الهی دانان و اخذ نگاه الهیاتی به زیارت ضروری است؛ زیرا الهی دانان با تبیین‌های خود، درکی عمیق از اهمیت معنوی و مذهبی زیارت فراهم می‌کنند، به‌خلاف جامعه‌شناسان، مردم‌شناسان و روانشناسان که بر ابعاد عرفی زیارت از جمله جنبه‌های فرهنگی، اجتماعی و روانی زیارت تأکید می‌کنند، رسالت متألّهان بررسی ابعاد قدسی زیارت است. از این رو ایشان با پرداختن به باورها، آیین‌ها و عملکردها می‌کوشند به روشن‌گری درباره‌ی انگیزه‌ها و تجربه‌های زائران دست یابند. الهیات با ارائه تفسیرهای کلامی خود و تعالیم مرتبط با زیارت در سنت‌های دینی مختلف، این پدیده را بررسی می‌کند. در دیدگاه‌های الهیات در زیارت پژوهی

▶ ضیاء الدین سردار محقق و نویسنده سرشناس مسلمان پاکستانی - بریتانیایی است که بسیاری از آثار خود را در زمینه اسلام و حج نگاشته است.